

Roksanda Ignjatović,
OŠ Stefan Dečanski, Beograd, Srbija

Autorsko pravo u školskoj biblioteci

POGLED IZ SRBIJE

AUTORSKO PRAVO I DIGITALNO OKRUŽENJE: 12. OKRUGLI STOL ZA ŠKOLSKE KNJIŽNICE

OKTOBAR, 2021.

Sme se u pesme

Stihovima pesme „Sme se u pesme”, „Kad kažu da se napolje ne sme/sme se u priče, sme se u pesme”, Violeta Jović, pesnikinja iz Niša pozvala je decu da za do tada nepoznatu brigu, lek pronađu u čitanju i knjizi.

Pesma je objavljena na pesnikinjinom Fejsbuk profilu 3. aprila 2020.

Želeći da ovaj pesnički poziv podeli sa svojim učenicima, školska bibliotekarka iz Beograda obratila se pesnikinji za saglasnost.

Zahvaljujući modernoj tehnologiji, ali i uz neophodan dodatak znanja, truda, poštovanja i ljubavi, pesma se za nekoliko trenutaka našla u virtuelnom prostoru školske biblioteke.

Sme se u pesme

No put učenika do čitanja i knjige nije uvek tako lak i brz, ni pre ni u vreme korone.

Prepreke pravičnosti pristupa mogu biti lične, poput siromaštva i nivoa pismenosti, institucione, kao što su količina i dostupnost opreme i broja zaposlenih u bibliotekama, društvene, kao što su obrazovanje, način finansiranja javnih službi (Gorman 2007: 157).

Digitalno okruženje, donoseći dematerijalizaciju, globalizaciju i komodifikaciju informacija (Lor 2009), a sa njima i problematiku autorskog prava, kao jedno od obeležja globalnog bibliotekarstva, čini pitanje kada i kako se “sme u pesme” još složenijim, dopuštajući da čitavi univerzumi materijala za čitanje i učenje mladim čitaocima ostanu nepristupačni, ili nepoznati, zauvek.

Zakonski okvir, inicijative bibliotekarske zajednice i obrazovna podrška

Skica za portret Srbije u oblasti preplitanja autorskog prava i školske biblioteke sadrži kratak prikaz zakonskog okvira, aktivnosti i inicijativa bibliotekarske zajednice, kao i nastojanja obrazovnog sistema na obezbeđivanju dostupnosti i kvaliteta obrazovanja, u poslednjih desetak godina.

Novi Zakon o autorskom i srodnim pravima Republike Srbije donet je 2009. godine, a važeći iz 2019. donosi niz izmena i dopuna ovog Zakona, sa ciljem uspešnijeg ostvarivanja i zaštite prava intelektualne svojine, kao i usaglašavanja sa propisima EU i sa Sporazumom o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine (TRIPS).

Pravna podrška

Dragocenu pomoć u tumačenju, analizi i predstavljanju različitih oblika korišćenja intelektualnih dobara na internetu, kao i povreda prava intelektualne svojine do kojih može doći u onlajn okruženju, naučnoj i stručnoj javnosti pružaju stručnjaci za pravo intelektualne svojine, pravo interneta, te pravne aspekte digitalizacije.

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, na primer, od 2015. organizuje godišnju konferenciju „Intelektualna svojina i internet“, a pod ovim naslovom radove objavljuje i u zbornicima.

Inicijative i podrška struke

Na inicijativu Katedre za bibliotekarstvo i informatiku Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu u Narodnoj biblioteci Srbije 2003. je održan međunarodni naučni skup „Intelektualna sloboda i savremene biblioteke”. Neke od tema koje su učesnici iz 19 zemalja osvetljavali su: sloboda pristupa znanju i informacijama, dostupnost informacija različitim kategorijama korisnika, društvena odgovornost biblioteka, ekonomska uslovljenost rasprostranjenosti informacija, etika bibliotekara.

Temi autorskog prava obuhvatnije se posvećuju stručnjaci iz Univerzitetske biblioteke „Svetozar Marković”. Ova biblioteka je izdavač priručnika „Autorska prava za bibliotekare”, Berkmanovog centra za internet i društvo (Berkman Center for Internet and Society) objavljenog 2013. u prevodu dr Stele Filipi-Matutinović, i organizator programa stručnog usavršavanja za bibliotekare. „Autorsko pravo u bibliotečko-informacionoj delatnosti”, je naziv seminara autorki dr Tatjane Brzulović Stanisavljević i dr Dragane Stolić, koji se organizuje od 2016. a u narednim ciklusima program se proširuje temama: povreda prava i pojam plagijata, te autorsko delo i internet.

Obrazovna podrška

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja od 2016. godine provodi program za bogaćenje biblioteka osnovnih škola, obezbeđujući sredstva za nabavku publikacija koje doprinose unapređivanju obrazovanja i vaspitanja, na srpskom i na jeziku i pismu nacionalnih manjina, kao i za otkup dodatnih nastavnih sredstava za učenike sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.

Obrazovna podrška

- Programom besplatnih udžbenika Ministarstvo nastavlja rad na obezbeđivanju dostupnosti i kvaliteta obrazovanja.
- Besplatne udžbenike dobijaju:
 - učenici pripadnici nacionalnih manjina,
 - učenici iz socijalno/materijalno ugroženih porodica;
 - učenici koji uče po individualnom obrazovnom planu;
 - učenici sa smetnjama u razvoju i invaliditetom i drugi učenici kojima su potrebni prilagođeni udžbenici (uvećan font, Brajevo pismo, elektronski format);
 - učenici koji su u porodici treće dete.

Digitalne kompetencije

- „Okvir digitalnih kompetencija – Nastavnik za digitalno doba”, objavljen 2019, u oblasti 1, Digitalno okruženje, formuliše kompetenciju 1.3. Etičnost u tri nivoa složenosti:
- OSNOVNI – Informiše učenike o vrstama vlasništva nad digitalnim produktima (C i CC licence).
- SREDNJI – Zajedno sa učenicima, za potrebe nastave, koristi licencom zaštićene digitalne produkte (npr. uvek navodi izvor podataka koje koristi, poštuje licence kojima su zaštićena autorska prava).
- NAPREDNI – Stvara okruženje u kome učenici mogu da objave CC licencom zaštićene digitalne produkte čiji su autori.

Rad školskog bibliotekara u uslovima delimične ili potpune nastave na daljinu: alati i formati

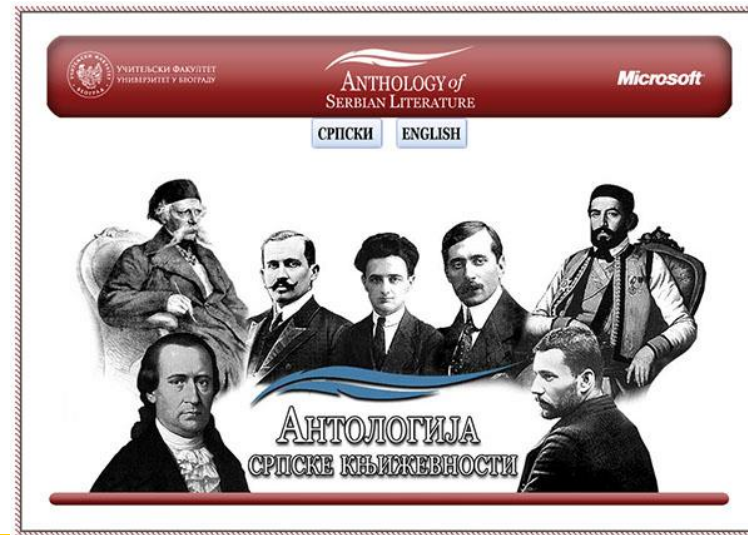
Neposredni obrazovno-vaspitni rad je zbog epidemiološke situacije u Srbiji obustavljen i od 17. marta do kraja školske 2019/20. godine nastavljen učenjem na daljinu. Bibliotekari kao stručni saradnici u školi dobili su Uputstvom o ostvarivanju rada učenjem na daljinu za učenike osnovnih i srednjih škola predviđene zadatke:

Potrebno je da stručni saradnici pomognu nastavnicima u izradi nastavnih materijala koji se mogu koristiti prilikom učenja na daljinu, kao i u komunikaciji sa učenicima i roditeljima. Takođe, potrebno je da stručni saradnici osmisle radionice i/ili materijale za rad sa učenicima u domenu organizacije učenja i slododnog vremena, tehnika učenja, samovrednovanja napredovanja kroz učenje i u oblastima koje se specifično odnose na vaspitni rad sa učenicima (jedan od predloga su radionice preko Microsoft Teams, Zoom, Skype ili Viber). (Ministarstvo 2021)

Rad školskog bibliotekara u uslovima delimične ili potpune nastave na daljinu: alati i formati

U uslovima delimične ili potpune nastave na daljinu bibliotekar je:

- Uputio učenike ka digitalnim bibliotekama,

Virtuelna biblioteka

Po merdevinama mašte/ u mladost hrabro se popni (Antić 1989: 151)

- Na školskom portalu za učenje na daljinu formirao virtuelnu biblioteku škole, postavljajući
 - Audio, video i tekstualne materijale za koje su tokom pandemije autorska prava obezbedili izdavači i podelili sa bibliotekarom;
 - Tekstualne i video materijale za koje je bibliotekar dobio saglasnost autora;
 - Prezentacije, tekstualne materijale video i audio materijale koje je sam napravio.

Složena i važna uloga bibliotekara u školi

- U lakmusu novog okruženja za rad školski bibliotekari ispituju mogućnosti za ostvarivanje misije školske biblioteke i svoju taksonomiju vrednosti.
- Pravičnost pristupa je jedna od onih koje su se popele na vrh lestvice.
- Slobodan pristup informacijama, kao osnovno ljudsko pravo, u rečniku školskih bibliotekara piše se i kao pravo na „pristup deteta informacijama i materijalima iz različitih nacionalnih i međunarodnih izvora, posebno onih koji su usmereni na razvoj njegovog socijalnog, duhovnog i moralnog dobra i fizičkog i mentalnog zdravlja”. (Konvencija o pravima deteta, Član 17)

Predlozi i smernice

- U traganju za mogućnostima za unapređivanje usluga i misije školske biblioteke u novim okolnostima izdvojile su se neke smernice i predlozi:
- Poznavanje autorskopravne zaštite dela u digitalnom okruženju čini danas neophodan sastavni deo stručnog znanja bibliotekara, pomaže im da bolje razumeju pravo intelektualne svojine u oblasti učenja i obrazovanja i svoju ulogu u poštovanju i zaštiti ovog prava.
- Zaštita autorskih prava nije samoodbrambeni mehanizam autora u cilju očuvanja sopstvene intelektualne svojine i eventualnog sticanja materijalne dobiti, već je usmerena i ka korisniku, koji njenim poštovanjem stiče i koristi originalni proizvod duha, distribuiran u dovoljnom broju primeraka, odgovarajućeg kvaliteta proizvodnje, u kome ništa neprofesionalnim umnožavanjem nije oštećeno, niti iz različitih razloga, makar da je u pitanju i očuvanje moralnih, političkih, ili nacionalnih interesa, nije menjano, skraćivano i dopunjavano. (Vraneš 2009: 144)

Predlozi i smernice

Kako je primer najbolji učitelj, uloga bibliotekara je i uloga modela etičkog korišćenja izvora u školi.

Uloga bibliotekara u školi je važna i složena. Ona se ogleda sa jedne strane u poštovanju i zaštiti autorskih prava, a sa druge, u podršci i zastupanju prava i potreba učenika na jednakost i dostupnost znanju i obrazovanju, od škole do strukovnog udruženja u zemlji, na regionalnom i međunarodnom planu.

Međubibliotečka saradnja je oblast koju i dalje treba razvijati i jačati – stvaranjem platformi za zajedničku izradu i razmenu materijala školskih bibliotekara, saradnjom sa kolegama iz drugih tipova biblioteka, posebno u pitanjima digitalizacije.

Sadržajnija saradnja sa autorima i izdavačima na zajedničkim projektima i traženju kreativnih rešenja za otvoreniji pristup kvalitetnim pisanim, govornim, dramskim, folklornim, muzičkim, filmskim, likovnim i drugim delima.

Gde ima ljubavi ima i nade

San o idealnoj biblioteci, kakvu su sanjali Gesner I Gorman, da pomenemo samo neke, koja bi okupila svu građu i učinila je dostupnom svima, neprekidno nam izmiče. Tehnologija nudi obećanja i ohrabruje snove, ali ih ne ispunjava.

Na početku pandemije izazvane novim virusom kovid 19 kineski izdavači za decu su se organizovali pod motom „Gde ima ljubavi ima i nade” i počeli da objavljuju besplatne digitalne knjige koje pomažu deci da steknu potrebna znanja o novoj bolesti kao i da se pravilno zaštite.

Naučnik i profesor na Univerzitetu Karnegi Melon, a naše gore list, Aleksandar Kavčić, prošle godine je pozeleo da učenici u Srbiji imaju besplatne udžbenike. Prepreke iskrsele na tom putu u žižu javnosti istakle su pitanja autorskopravne zaštite, ali i profita izdavača udžbenika, no čini se da neće obeshrabrili ovog filantropa.

Gde ima ljubavi ima i nade

Radeći za dobrobit svojih korisnika sa raznolikim alatima i formatima, bibliotekari danas razvijaju gotovo čudesna znanja i veštine kojima povezuju analogni sa digitalnim svetom.

Lekcija koju pri tom ne smemo zaboraviti dolazi od Mike Antića, jednog od poeta vates:

„Biti ljudski višestruk,
ne znači biti raščovečen”. (1989:161)

Literatura

Antić, Miroslav. *Tako zamišljam nebo : dijalozi*. Zagreb: Jugoart, 1989.

Autorska prava za bibliotekare: priručnik. Prevela i prilagodila Stela Filipi-Matutinović, Beograd: Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković”, 2013.

Gorman, Majkl. *Naše neprolazne vrednosti : bibliotekarstvo u XXI veku*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta, 2007.

Јовић, Виолета. *Сме се у песме*. Фејсбук, 3. април 2020. www.facebook.com/violeta.jovic.92/posts/10218119077388694 Pristupljeno 31. 8. 2021.

Lor, Peter Johan. *Librarianship, an international profession*. pilor.files.wordpress.com/2010/06/lor_librarianship-an-international-profession.pdf Pristupljeno 31. 8. 2021.

Међународни научни скуп Интелектуална слобода и савремене библиотеке (2003 ; Београд). *Интелектуална слобода и савремене библиотеке : зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Београду од 25. до 27. септембра 2003. године*. Београд : Филолошки факултет Универзитета: Библиотекарско друштво Србије, 2004.

Министарство просвете, науке и технолошког развоја. *Оквир дигиталних компетенција – Наставник за дигитално доба 2019*. zuov.gov.rs/wp-content/uploads/2019/08/2019_ODK_Nastavnik-za-digitalno-doba.pdf Pristupljeno 31. 8. 2021.

Министарство просвете, науке и технолошког развоја. *Настава на даљину у ванредном стању*. www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2020/03/Nastava-na-daljину-u-vanrednom-stanju.pdf Pristupljeno 31. 8. 2021.

Pravni fakultet Univerziteta (Beograd). *Intelektualna svojina i internet (2020)*. Beograd : Pravni fakultet Univerziteta, 2020.

Unicef. *Konvencija o pravima deteta*. www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf Pristupljeno 31. 8. 2021.

Вранеш, Александра, и др. *Етичност у науци и култури*. Београд: Филолошки факултет, 2009.

Zakon o autorskom i srodnim pravima. www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_autorskom_i_srodnim_pravima.html Pristupljeno 31. 8. 2021.